

Jolanta Mędelaska

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4924-0163>
e-mail: jolantamedelska@gmail.com

Michał Sobczak

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9106-5074>
e-mail: michal.sobczak@ukw.edu.pl

Antroponimia Niemców rosyjskich po zmianie sytuacji polityczno-społecznej w nowej ojczyźnie (lata 20. i 30. XX w.)*

The antroponymy of Russian Germans after the political
and social changes in the new homeland (in the 1920s and 1930s)

Abstrakt

Nazewnictwo osobowe Niemców radzieckich pozostaje w zasadzie niezbadane. Autorzy wyekscerpowali ze słownika imion Niemców Ałma-Aty antroponimy zarejestrowane w latach 20. i 30. XX w. Próbką materiałowa zawiera 75 imion męskich i 107 żeńskich. Odzwierciadła stan antroponimii niemieckiej, ponieważ Niemcy trafiali do Kazachstanu głównie z kolonii Powołża i Noworosji, zatem reprezentują przedstawicieli starych społeczności kolonistów. Stwierdzono, że w badanym okresie wybierali oni głównie imiona używane na niemieckim obszarze etnicznym (*Бертгольд, Гильда*), w tym – rzadziej – podwójne (*Петр-Макс, Ильза-Гертруда*), było ich ponad 80%. Ponad 10% materiału stanowiły imiona słowiańskie (*Радомир, Людмила*), zaledwie 2% – orientalne (*Сергазиз, Аниль*). Wskazuje to na powolne otwieranie się Niemców radzieckich na inne społeczności. Sowietyzmy imiennicze są reprezentowane przez cztery imiona męskie (np. *Ради́й* od nazwy pierwiastka chemicznego *rad*, *Рем* – skrótowiec od: *революция, электрификация, механизация*) i trzy żeńskie (np. *Сталина*).

Słowa kluczowe: antroponimia, Niemcy radzieccy, sowietyzacja języka

* Autorzy oświadczają, że ich wkład w powstanie artykułu był w zasadzie jednakowy. Koncepcja, założenia, metody itp. zostały wypracowane w trakcie dyskusji, po czym wspólnie modyfikowano je i doskonalono.

Abstract

The use of personal names by Soviet Germans remains virtually unexplored. The authors excerpted anthroponyms registered in the 1920s and 1930s from the dictionary of names of Alma-Ata Germans. The material sample contains 75 male and 107 female names. It reflects the state of German anthroponymy, since Germans came to Kazakhstan mainly from the colonies of the Volga and Novorossiia, so they represent members of old communities of colonists. It was found that in the analysed period they chose mainly names used in the German ethnic area (*Бертгольд, Гильда*), including – less frequently – double names (*Петр-Макс, Илья-Гертруда*), which constituted more than 80% of the names. More than 10% of the material consisted of Slavic names (*Радомир, Людмила*), and only 2% were Central Asian names (*Сергазиз, Аниль*). This shows that Soviet Germans slowly opened to other communities. Namesake Sovietisms are represented by four male names (e.g. *Ради́й* from the name of the chemical element *radium*, *Рем* – an abbreviation from *революция, электрификация, механизация*) and three female names (e.g. *Сталина*).

Keywords: anthroponymy; Soviet Germans; Sovietization of language

Wstęp

Nazewnictwo osobowe kolonistów niemieckich, od lat 60. XVIII w. masowo przybywających do Rosji, początkowo pozostawało niezmiennie, powodując swą długotrwałą stabilnością pewne uciążliwości w życiu codziennym Niemców rosyjskich, jednak w miarę upływu czasu zaczęło się przeobrażać. Z jednej strony dostosowywało się do trójczłonowej rosyjskiej formuły nazewniczej (częściowo samorzutnie, częściowo ze względu na wymogi administracji państwowej), z drugiej zaś – ulegało umiarkowanemu spontanicznemu oddziaływaniu języka rosyjskiego (zapożyczanie imion, zwłaszcza w formie nieoficjalnej, przejmowanie przyrostków, zmiany fonetyczne i in.) (Mędelka, Sobczak 2022).

Zmiana sytuacji społeczno-politycznej po rewolucji październikowej miała bezprecedensowy wpływ na rosyjskie zasoby antroponimiczne. W artykule próbujemy dociec, czy w ZSRR zaszły równie spektakularne zmiany w nazewnictwie osobowym Niemców rosyjskich (radzieckich).

1. Polityka nazewnicza bolszewików we wczesnym okresie porewolucyjnym

1.1. Zmiany w ceremonii nadania imienia

Po roku 1917 rejestrowaniem narodzin, ślubów i zgonów zajęły się urzędy miejskie, powiatowe i gminne (Mędelka, Cieszkowski, Sobczak 2017: 497). Religijny ceremoniał nadania imienia został zastąpiony przez obrzęd świecki.

Jego scenariusz miał dyskredytować dawne praktyki religijne (*Istoriâ* 2017). Nazwę *krestiny* zastąpiły *oktâbriny*, *krasnye oktâbriny*, *oktâbrenie*¹. Uroczystość odbywała się na tle atrybutów ideologicznych (portretów przywódców, sztandarów, haseł politycznych) (Bondarenko 2013: 166–169). Mistrz ceremonii nadawał imię od ludu pracującego ZSRR i życzył, by dziecko stało się tego ludu wiernym synem. W uroczystości uczestniczył poczet sztandarowy, komsomolcy, pionierzy, śpiewano pieśni rewolucyjne. Dziecko obdarowywano np. dziełami Lenina, portretami przywódców bądź legitymacją członka RKSM² (Bondarenko 2013: 169; Miakiszew 2019: 563). Podobnej procedurze byli poddawani ludzie dorośli zmieniający swoje „mieszkańskie” imiona na nowe, zgodne z duchem epoki (Superanskaâ 2010: 66–67).

1.2. Rewolucja w zasobie rosyjskich imion

Zmiana przebiegu uroczystości nadania imienia wymagała modyfikacji zasobów antroponimicznych (Miakiszew 2019: 563). Dążenie do nadawania imion nietradycyjnych budziło się też spontanicznie, wynikało z chęci zerwania więzi z przeszłością (Selišev 1928: 190). Rodziców zwolniono z obowiązku nadawania imienia świętego patrona (Miakiszew 2019: 561–562), oczekiwano od nich radykalnego odrzucenia bałwochwalstwa (Filatov 1967: 44). Dechrystianizacja uchyliła furtkę do dalszych zmian, nierzadko brawurowych (Bondaletov 2016: 128).

1.2.1. Zrywanie z tradycją. Zarys sytuacji ogólnej

W okresie tużporewolucyjnym dzieci na ogół otrzymywały jeszcze imiona prawosławne (Suslova, Superanskaâ 1991: 63). Kalendarz opublikowany w 1919 r. zawierał spis imion świętych wraz z datami imienin, ale nosił już piętno polityczno-ideologiczne (Miakiszew 2019: 563).

Drukiem kalendarzy radzieckich, włączających imiona nietradycyjne, zajął się GIZ³. Apelowano do czytelników o zgłaszanie imion niekonwencjonalnych wartych upowszechnienia, polecano imiona nowo rejestrowane, np. *Сиврен* (skrótowiec od: *система, время, энергия*⁴) czy *Шахта*

¹ Pol. *chrzciny* i twory w rodzaju: *październikowiny, czerwone październikowiny, październikowanie*.

² Rosyjski Komunistyczny Związek Młodzieży.

³ Wydawnictwo Państwowe.

⁴ Nadawano też znaczenie ideologiczne od dawna używanym imionom, por. *Ор* (= *Октябрьская революция*) lub *Рикс* (= *рабочих и крестьян союз*) (Miakiszew 2019: 574).

(*Kopalnia*). Imionami stawały się toponimy, np. *Дунай*, wyrazy związane z wydarzeniami rewolucyjnymi, np. *Новомир*, *Революция* (= *Nowoświat*, *Rewolucja*), antroponimy derywowane od nazw związanych z przemysłem, por.: *Молот*, *Полиграфия* (*Młot*, *Poligrafia*), oraz od nazwisk wybitnych postaci, np. *Ньютон*, *Дарвин*, w tym rewolucjonistów i ideologów komunizmu, np. *Энгельсина*, *Плехан*. Nowe imiona nawiązywały do przebudowy życia społecznego, np.: *Пролеткульт* (*Proletkultura*), patosu idei rewolucyjnej, np.: *Трибун* (*Trybun*) (Suslova 1979: 302–309). W kalendarzach rejestrowano też zdrobnienia, np. *Саша*, *Ляля* (Bondaletov 2016: 128), także obce, np. *Генри*, *Нелли* (Superanskaâ 2009: 69).

Powstał nowy „kalendarz liturgiczny”: *красные святцы*. Zgodnie z nim np. *Нинель* (ananim od *Lenin*) i *Вил* (akronim od *Владимир Ильич Ленин*) obchodzili imieniny w dniu urodzin Lenina, *Мюд* (= *Международный Юношеский День*) świętował w Międzynarodowym Dniu Młodzieży (Бондаренко 2013: 170), *Маркс*, *Октябрь* i in. – w Dniu Rewolucji Proletariackiej (Miakiszew 2019: 575).

1.2.2. Zmiany w zasobie imion męskich

Pierwszy kalendarz wydawnictwa GIZ (1924 r.) nie wprowadził rewolucyjnych zmian. Zawierał 690 imion męskich, z czego 404 pochodziły z prawosławnego kalendarza liturgicznego (np. *Карн*), 114 – z kalendarzy rzymskokatolickich (np. *Леонард*)⁵. Ofertę poszerzono o imiona słowiańskie (np. *Радомир*) i orientalne (np. *Руслан*), antroponimy mitologiczne (np. *Орфей*), antyczne (np. *Горацій*), imiona utworzone od antroponimów postaci historycznych (np. *Дантон*). Część imion pochodziła z literatury i folkloru (np. *Артур*), część powstała z toponimów (np. *Босфор*) czy kosmonimów (np. *Сирус*). Do kalendarza włączono tzw. imiona-sowietyzmy; obok tworów wskazanych wyżej por.: *Мир*, *Либкнехт*, *Кримеуи* (*Pokój*, *Liebknecht*, *Kryterium*). Stanowiły ok. 3% zasobu imion, niemniej przykuwały uwagę (Miakiszew 2019: 566–575).

1.2.3. Zmiany w zasobie imion żeńskich

W tradycji prawosławnej imiona męskie dominowały nad żeńskimi, w żywotach wszystkich świętych (1916 r.) odnotowano tylko 232 imiona żeńskie wobec 863 męskich (Superanskaâ 2010: 41). Po rewolucji – w związku

⁵ 75% zasobu wzięto z kalendarzy kościelnych.

z nośnym społecznie postulatem zrównania w prawach obu płci – starano się zniwelować tę dysproporcję. W pierwszym kalendarzu GIZ obok 690 imion męskich mamy 423 żeńskie (62% i 38% zasobu) (Miakiszew 2020: 695–696). Imiona żeńskie czerpano z kalendarzy prawosławnych: 116 (np. *Агания*) i rzymskokatolickich: 73 (np. *Элеонора*), wprowadzono imiona pochodne od kalendarzowych: 36 (np. *Флоранс* – od *Флорентия*) i utworzone od męskich imion katolickich: 25 (np. *Агустина*). Ów materiał nazewniczy z kalendarzy kościelnych stanowił solidną bazę zasobu imion żeńskich polecanych po rewolucji: ponad 250 jednostek (60%). Uzupełniły ją głównie antroponimy mitologiczne (np. *Фортуна*). Tylko pięć imion żeńskich (wobec 65 męskich) pochodziło od antroponimów postaci historycznych (np. *Клеопатра*). Czerpano też z tekstów folklorystycznych, literackich, dzieł muzycznych (np. *Антигона*, *Изольда*), adaptowano nazwy gatunków literackich (np. *Новелла*), roślin (np. *Мимоза*), nazwy geograficzne (np. *Троя*), sięgano do zasobów słowiańskich (np. *Купава*) i innych (np. arab. *Заира*, lit. *Альдона*) (Miakiszew 2020: 696–701). W pierwszym kalendarzu GIZ imiona zideologizowane stanowiły ok. 5% zasobu żeńskiego (tamże, s. 704).

1.2.4. Stabilizowanie zasobu imion

W drugiej połowie lat 20. oczyszczano kalendarze GIZ z rzadkich imion prawosławnych, usuwano innowacje wprowadzone pochopnie i imiona kojarzące się dwuznacznie (np. *Пуд*, *Эрос*). Za nieudane uznano imiona – nazwy pospolite, np. *Герой*, *Трактор* (Superanskaâ 2009: 73), *Комбайн* (Petrovskij 2000: 8). Wykreślono 36% imion męskich pochodzących z kalendarza prawosławnego i 48% – z katolickich. Zniknęła większość onimów mitologicznych, związanych z postaciami historycznymi, z toponimią, kosmonimią i połowa imion zideologizowanych. Wprowadzono niektóre imiona z kalendarza liturgicznego (np. *Антин*, *Юрий*), z zasobów literackich, folklorystycznych (np. *Зигфрид*), a także z języków słowiańskich (np. *Богуслав*) (Miakiszew 2019: 576–580). W kalendarzu na rok 1928 pojawił się sowietyzm *Владилен* (od: *Владимир Ильич Ленин*), notowany w prasie już w roku 1926 (Selišev 1928: 190). Później zaaprobowano takie sowietyzmy, jak: *Авиэта*, *Коммунара*, *Лениана*, *Слава*, *Тайга* (Miakiszew 2020: 707). Redaktorów cechował umiar w ideologizowaniu zasobów imiennicznych. Inaczej było z inwencją narodu.

1.2.5. Brawura nazewnicza narodu

Lud był zafascynowany ideologią rewolucyjną i entuzjastycznie witał komunizm. Dawał temu wyraz, spontanicznie tworząc śmiało sowietyzmy imiennicze (Dziekońska 2001: 209). W ciągu jednego półrocza 1923 r. D. Delertowi udało się wypisać z radzieckich gazet ponad 300 nowych imion (Delert 1924, zob. Miakiszew 2019: 580). Wiele autentycznych imion podają inni badacze, por. *Саккованцетти* (= *Sacco* i *Vanzetti*⁶) czy *Джонрид* (= *John Reed*), a także skrótowiec: *Дусизара* (= *дутья, смело иди за революцией*⁷), imiona, które wydawały się piękne ze względu na obce brzmienie: *Анархия*, imię – datę: *Седьмое Ноября* (Superanskaâ 2009: 67–68). W rewolucyjnym zapale nadawano dzieciom imiona dwu- i trójczłonowe, np. *Артиллерийская академия*, *Серп-и-молот*, konstruowano antroponimy od groteskowej bazy, por. *Гласн* (= *Главспирт*⁸) (Petrovskij 2000: 8). W Penzie w latach 1921–1930 zarejestrowano m.in. narodziny chłopców o imionach *Гений*, *Гертруд* (= *Герой Труда*), *Ленин-Ульянов*, *Серп* (Bondaletov 2016: 145–146). Dziwaczne imiona zdrabniały się równie dziwacznie, por. *Терка*⁹ od *Террор* (Selišev 1928: 109). Sowietyzowanie wygasало po okresie lat 20. i 30. (Nikonov 1974: 69). „Twórcy nowego systemu antroponimicznego wykazali się brakiem głębokiej wiedzy o tradycji narodowej onomastyki, językowej intuicji [...]. Nowe imiona nie spełniły podstawowych kryteriów estetycznych, ukształtowanych w ciągu wieków chrześcijaństwa” (Dziekońska 2001: 212). Zaledwie cząstka neologizmów imienniczych zasilіła na stałe rosyjskie zasoby antroponimiczne (Petrovskij 2000: 8).

1.3. Patronimika

Bolszewicy egzekwowali wymóg stosowania imion ojcowskich, ponieważ patronimika – obok funkcji identyfikacyjnej – pełniła w kulturze rosyjskiej rolę socjalizacyjną (Rut 2021: 224).

Od niezwykłych imion tworzono niezwykle *otczestwa*. Niektóre takie imiona sprawiały kłopoty, wprowadzały chaos (Superanskaâ 2010: 72). Zdrobnienia, np. *Сауа*, generowały niestandardowe patronimika, źle brzmiały patronimimy od nazwisk przerobionych na imiona, np. *Ивановович* (Suslova,

⁶ Amerykańscy robotnicy i anarchiści.

⁷ *Дziecię, śmiało idź za rewolucją.*

⁸ *Monopol Spirytusowy.*

⁹ *Tarka.*

Superanskaâ 1991: 66, 139). Nowe *otczestwa* przez ponad stulecie przechowały pamięć o fantazyjno-groteskowej inwencji imienniczej narodu radzieckiego, pobrzmiewają do dziś, por.: *Очанесян Иван Джонридович* (aktor).

1.4. Nazwiska

Sowietyzacja antroponimii nie oszczędziła nazwisk; zezwolono obywatelom na ich zmianę, m.in. można było wybrać nazwisko „współbrzmiące z rewolucją październikową i epoką komunistyczną”. Powstały sztuczne onimy, np. *Первомайский* czy *Гранитов* (Superanskaâ, Suslova 2008: 183). Zapalem rewolucyjnym wykazywali się urzędnicy, nadając setkom bezdomnych dzieci takie nazwiska, jak *Краснознаменный*¹⁰ (Sokol'nikova 1999: 238).

2. Polityka nazewnicza bolszewików wobec mniejszości niemieckiej

Sowietyzowały się też imiona narodów ZSRR. Mieszkańcy Altaju nazywali swoje dzieci *Комсомол*, *Союза* (Bondaletov 2016: 132–133), Czuwasze – *Рэм*, *Люция* (od *Революция*) (Medvedev 2018: 188–189). Zmiany dotknęły także mniejszość niemiecką.

2.1. Imiona

Przed rewolucją księgi metrykalne Niemców rosyjskich prowadzono w parafiach po niemiecku. Porewolucyjny rozdział państwa i Kościoła objął także Kościół ewangelicko-luterański (Mędelska, Cieszkowski, Sobczak 2017: 497). Nakazano oddanie ksiąg metrykalnych państwu. Niektóre parafie oparły się presji, m.in. parafia luterańska w Saratowie (Licenberger 1995: 276).

2.1.1. Zmiany w ceremonii nadania imienia

Po rewolucji Niemcy próbowali chrzczyć dzieci w kościołach, z czasem zarzucili te próby. W 1927 r. w moskiewskiej parafii św. Piotra i Pawła ochrzczono tylko 44 dzieci (Kurilo 2010: 103–104). Mniejszość niemiecką zmuszono do organizowania świeckich uroczystości.

¹⁰ *Сzerwonosztандаровы*.

Przy organizacjach komsomolskich działały tzw. *niemsekcje*. Rywalizowały z kółkami parafialnymi m.in. w zakresie uroczystej oprawy święta nadania imienia. Na każdą ceremonię kościelną przygotowywały w tym samym czasie imprezy antykościelne, w tym „czerwone chrzciny” (Denninghaus 2004: 77). Do słownika rosyjsko-niemieckiego wydanego w Moskwie w 1929 r. i włączającego 40 tys. niezbędnych słów trafiła para przekładowa *октябрины* – *feierliche (kommunistische) Namengebung* (Nessler 1929: 632).

2.1.2. Badania nad imiennictwem Niemców radzieckich

Wiedza o imiennictwie Niemców radzieckich jest bardzo skromna. Wiadomo, że po rewolucji starali się oni utrzymać tradycję nazywania dzieci na cześć przodków, że w rodzinach imiona się powtarzały. Często wybierano te z konotacją katolicką lub prawosławną, ale w brzmieniu rosyjskim. Uważa się, że Niemcy oparli się zachętom do tworzenia imion o wydźwięku ideologicznym, w rodzaju *Władlen, Traktor, Stalina* (Bogoslovskaa, Malkova, Šegolihina 2015: 342–346).

A. Nazarov badał antroponimię mniejszości niemieckiej Kazachstanu (m.in. Nazarov, *Slovar'*; Nazarov 1990, 2006). Niemcy trafiali do Kazachstanu od przełomu XIX i XX w. głównie z kolonii Powołża i Ukrainy (Mędelka, Cieszkowski, Jankowiak-Rutkowska 2017: 53). Ich preferencje nazewnicze – jako przedstawiciele starych społeczności kolonistów – uprawniają do poczynienia pewnych uogólnień.

2.1.3. Źródło imion Niemców

Wykorzystujemy niewielką część materiału niemieckiego (liczącego 392 imiona męskie i 468 żeńskich) z ksiąg metrykalnych Ałma-Aty, wprowadzonego do słownika elektronicznego (Nazarov, *Slovar'*). Podano w nim imiona dzieci z rodzin czysto niemieckich i mieszanych, imiona ich rodziców oraz dane o zmianach imienia. Większość jednostek opatrzone datą urodzin nosiciela, ale często jest to tylko data przyjścia na świat pierwszego Niemca Ałma-Aty o danym imieniu. Wypisaliśmy te imiona, których nosiciele urodzili się po rewolucji i nie później niż w 1940 r. Wybrany według wskazanego klucza materiał imienniczy zawiera 75 imion męskich, które nosiło co najmniej 80 Niemców Ałma-Aty, i 107 żeńskich noszonych przez co najmniej 137 Niemek.

2.1.4. Imiona męskie

a) Imiona powszechnie używane w Niemczech (o genezie niemieckiej lub innej)

*Адам*¹¹ (*Adam* 1935¹²); *Айжен* (*Eugen* 1919); *Алберт* (*Albert* 1927, n-r¹³); *Аликс* (*Alex* 1937); *Арвед* (*Arved* 1932); *Артвих* (*Hartwig* 1932); *Бертгольд* (*Berthold* 1930); *Вальдимар* (*Waldemar* 1939); *Вернер* (*Werner* 1930, 1939); *Викуй* (od *Wiktor*, 1929); *Вилий*¹⁴ (*Willi* 1929); *Вольдемер* (*Waldemar* 1926); *Гартольд* (*Harold* 1932, 1938); *Гартмут* (*Hartmut* 1939); *Гейнрих* (*Heinrich* 1924); *Гендрия*¹⁵ (*Heinrich* 1931, n-r); *Герберт* (*Gerbert*, *Herbert* 1933, 1936); *Гербольд* (*Gerbold* 1931); *Гергарт* (*Gerhard* 1927); *Гильдемар* (*Hildemar* 1930); *Готфрид* (*Gottfried* 1928); *Гуго* (*Hugo* 1937); *Гюнтер* (*Günter* 1933); *Зигфрид* (*Siegfried* 1937); *Иоахим* (*Joachim* 1920); *Иоган* (*Johann* 1939); *Иоганес* (*Johannes* 1932); *Ионат* (*Jonathann* 1938); *Карл* (*Karl* 1932); *Кондрат* (*Kondrat* 1929); *Людвиг* (*Ludwig* 1937); *Макс* (*Max* 1933); *Ортвин* (*Ortwin* 1939); *Освальд* (*Oswald* 1936); *Отмар* (*Otmar* 1927); *Панавентурт* (*Vonaventura* 1923); *Пиус* (*Pius* 1937); *Раберт* (*Robert* 1931); *Раимонд* (*Reimund* 1923); *Табиас* (*Tobias* 1937); *Томас* (*Thomas* 1929); *Фердинанд* (*Ferdinand* 1920); *Фердинант* (*Ferdinand* 1937); *Флориан* (*Florian* 1939); *Эвальт* (*Ewald* 1937); *Эгарт* (*Erhard* 1931); *Эгон* (*Egon* 1937); *Эдвин* (*Edwin* 1937); *Эдмонд* (*Edmond* 1934); *Эйвальт* (*Ewald* 1938); *Эйген* (*Eugen* 1924); *Эмануил* (*Emanuel* 1936); *Юльяс* (*Julius* 1930).

Dominują imiona używane na obszarach etnicznie niemieckich: 54 (ok. 72%, co najmniej 57 nosicieli). Nadano je prawie wyłącznie w rodzinach czysto niemieckich.

¹¹ W księgach Alma-Aty zapisywano dane cyrylicą, A. Nazarov dodawał je także w pisowni niemieckiej.

¹² Rok urodzenia nosiciela.

¹³ Skrót *n-r* oznacza, że osoba ta urodziła się w rodzinie niemiecko-rosyjskiej. Dalej stosujemy skróty dotyczące rodzin: *b-n* – białorusko-niemiecka, *k-n* – kazachsko-niemiecka, *n-u* – niemiecko-ukraińska, *o-n* – ormiańsko-niemiecka, *r-n* – rosyjsko-niemiecka, *t-n* – tatarsko-niemiecka, *ż-n* – żydowsko-niemiecka.

¹⁴ Końcowe *-j* pojawiło się tu przez analogię do ros. postaci typu *Валериуй* (Nazarov, *Slovar'*).

¹⁵ Zniekształcony wariant zdrobnienia imienia *Heinrich* (za pomocą przyrostka *-je*) (Nazarov, *Slovar'*).

b) Imiona słowiańskie lub zarejestrowane w postaci słowiańskiej

Абрам (*Abraham* 1926); *Богдан* (*Bogdan* 1936)¹⁶; *Вячеслав* (*Wjatscheslaw* 1930, r-n), *Генадий* (1930, r-n; 1930, n-r); *Григорий* (*Gregor* 1933); *Инокентий* (*Innozenz* 1932); *Лев* (*Leo* 1931, 1937); *Леонтий* (*Leontius* 1933); *Никодим* (*Nikodemus* 1925); *Радомир* (*Radomir* 1929).

Mamy tu 10 imion słowiańskich (ok. 13%), które nosiło co najmniej 12 Niemców, w tym trzech w rodzinach rosyjsko-niemieckich.

c) Imiona orientalne

Норайр (1940, or-n); *Сергазиз* (1930, k-n).

Dla dwóch niemieckich chłopców (ok. 3%) wybrano imiona orientalne, obaj urodzili się w rodzinach mieszanych.

d) Imiona podwójne

Владимир-Том (1932), *Курт-Роланд* / *Курт-Роленд* (pierwsza poł. XX w.), *Петр-Макс* (*Peter-Max* 1940), *Петр-Абрам* (*Peter-Abraham* 1925), por. też *Иван-Алфред* (z okresu międzywojennego).

W tradycji niemieckiej istnieje zwyczaj nadawania imion podwójnych (np. *Johanes Georg*, *Anne-Rose*). Wśród Niemców rosyjskich zjawisko to, obce systemowi rosyjskiemu, było dość powszechne do końca XIX w., po czym zaczęło zanikać (Mędelka, Sobczak 2022: 119). Po rewolucji nieczęsto sięgano po imiona podwójne, tu mamy ich 5 (ok. 7%).

e) Neologizmy imiennicze lat 20. i 30.

Аллан (1931, n-r) – na cześć Edgara Allana Poe, amerykańskiego pisarza; *Ради́й* (1928, r-n) – od nazwy pierwiastka chemicznego *rad*¹⁷; *Рем* (1935, n-r) – od pierwszych liter wyrazów: *революция, электрификация, механизация* albo też od połączenia *революция мировая*; *Серго* (1930, r-n) – od pseudonimu działacza partyjnego Г. Орджоникидзе¹⁸.

W latach 20. i 30. radzieckie imiona-neologizmy nosiło zaledwie czterech Niemców Алма-Аты (ok. 5%). Pochodzili z rodzin mieszanych, niemiecko-rosyjskich.

¹⁶ Ze względu na obecność komponentu *Боз-* Niemcy Kazachstanu uważają to imię za odpowiednik niem. *Gottlieb*, *Gottfried* lub *Gotthelf* (Nazarov, *Slovar*’).

¹⁷ W tym właśnie roku w Алма-Аcie rozpoczęto radiofonizację, może więc imię *Ради́й* wiązano ze słowem *radio* (Nazarov, *Slovar*’).

¹⁸ *Серго* to gruziński wariant imienia *Сергей*.

2.1.5. Imiona żeńskie

a) Imiona powszechnie używane w Niemczech (o genezie niemieckiej lub innej)

Августина (*Augustine* 1931, n-r); *Агнесса / Агниса* (*Agnes* 1936); *Аделя* (*Adele* 1929); *Адолина* (*Adeline* 1935, 1938); *Алида* (*Alide*, zdrobnienie od *Adelheit*, 1939); *Ализа* (*Alisa* 1937); *Алиция* (według A. Nazarowa pochodne od *Alice*, 1928); *Альма* (*Alma* 1922, 1925, 1930, 1936); *Атланда* (*Atalanta* 1926); *Аьина* (niejasne, 1933); *Берта* (*Bertha* 1928); *Вали* (*Walli* 1938); *Валли* (*Walli* 1933); *Вальтраут* (*Waltraut* 1933); *Варвара* (*Barbara* 1939); *Вильгельмина* (*Wilhelmine* 1926, 1929, n-r); *Гедвига* (*Hedwig* 1937, 1939); *Герда* (*Gerda* 1925); *Герлина* (*Gerlinde? Herlinde?* 1924); *Гермина* (*Hermine* 1931, 1937); *Гилара* (*Hilaria* 1925); *Гильда* (*Hilde* 1921, 1938, 1939); *Ева* (*Eva* 1928); *Елезавета* (zniekształcona forma imienia *Elisabeth* 1937); *Емалия* (*Emilie* 1929, n-r); *Емма* (*Emma* pierwsza poł. XX w.); *Зара* (*Sarah* 1937); *Зельма* (*Selma* 1929, 1937); *Зоя* (*Zoe* 1932, 1930, n-r); *Изабела* (*Isabella* 1930, r-n); *Изабелла* (*Isabella* 1930, r-n); *Изольда* (*Isolde* 1934, n-r); *Ильдикарда* (*Hildegard* 1937); *Ильза* (*Ilsa* 1930, 1938); *Ира* (*Ira* zdrobnienie od *Ирина*, *Иргида*, *Ирма* – 1936); *Июля* (zniekształcone zdrobnienie imienia *Julie* 1937); *Карлина* (*Karline* 1930); *Кармина* (*Carmine* 1937); *Клавдия* (*Klaudia* 1930, 1935, 1937); *Леонтина* (*Leontine* 1927); *Ливия* (*Livia* 1930, n-r); *Маргарита* (*Margareta* 1939); *Матильда* (*Mathilde* 1939); *Мая* (*Maie* 1938, 1930, b-n); *Мейта* (*Meta* 1939); *Мелина* (*Meline* 1938, n-r); *Мелита* (*Melitta* 1928); *Мильда* (*Milda* 1932); *Мина* (*Mine*, zdrobnienie od *Wilhelmine*, *Hermine* 1927, 1930, ž-n); *Нора* (*Nora* 1919); *Нэли* (*Nelli* 1927, n-u); *Ренада* (*Renate* 1931); *Ритта* (*Rita*, zdrobnienie od *Margherita* – 1931); *Роза* (*Rose* 1921); *Розалия* (*Rosalie* 1921, 1928); *Розель* (zdrobnienie od *Rose* 1935, r-n); *Розина* (*Rosine* 1939); *Рузалия* (niepoprawny zapis niem. *Rosalie* – 1937); *Рута* (*Ruth* 1939); *Сельма* (*Selma* 1927, 1934, 1937); *Серафима* (*Seraphine*, *Serafine* 1934, 1937); *Сильва* (*Silva* 1937); *Сильвия* (*Silvia* 1934, 1935); *София* (*Sophie* 1918); *Текля* (*Thakla* 1937); *Тереза* (*Therese* 1935, 1938); *Терезия* (*Theresia* 1918); *Труда* (*Trude* 1931); *Ульда* (*Hulda* 1923); *Филимина* (*Philomene* 1937), *Филомина* (*Philomene* 1938); *Флорианна* (*Floriane* 1934); *Целестина* (*Cölestine* 1935); *Шаласта* (*Shalasta* 1931, prawdopodobnie zdrobnienie od *Scholastika*); *Эдит* (*Edith* 1930, 1935); *Элеонора* (*Eleonore* 1930); *Эллен* (*Ellen* 1930, ž-n); *Эльвира* (*Elvira* 1935); *Эмма* (*Emma* 1926); *Энгебург* (*Engelburg* 1940); *Энни* (zdrobnienie od *Helene* lub *Magdalene* – 1939);

Эрна (*Erne*, zdrobnienie od *Ernesta*, a także od innych imion na *Ern-* / *Arn-* – 1915–1943¹⁹); Эрнстина (*Ernestine* 1933).

Zdecydowanie przeważają imiona nadawane tradycyjnie na niemieckich obszarach etnicznych: 83 (78% materiału). Nosiło je co najmniej 110 Niemek, w tym 14 w rodzinach mieszanych (w 10 z nich jedno z rodziców było Rosjaninem, w 2 – Żydem, w 1 – Białorusinem, w 1 – Ukraińcem).

b) Imiona słowiańskie lub zarejestrowane w postaci słowiańskiej

Агафья 1929 (ros. odpowiednik *Agatha*); Антанида 1930, n-r (błędnie zapisany ludowy wariant ros. *Антонина: Антонида*); Валера 1938 (ros. zdrobnienie od *Валерия*); Илина 1934 (*Ilina*²⁰); Ираида²¹ 1928; Лида 1923 (*Lida*, w niem. pożyczka słow., używana jako zdrobnienie od *Adelheid*, *Ludmilla* lub *Lydia*); Людмила (*Ludmilla*, w niem. pożyczka słow. – 1929); Ольга 1923 (*Olga*, skandynawskie, w niem. pożyczka słow.); Павлина 1924, 1937 i 1937, n-r (zrusyfikowany wariant imienia *Pauline*); Тоня 1935 (zdrobnienie od *Антонина*, *Антоня*, *Платонида*, *Капитолина*, u Niemców Kazachstanu pożyczka z ros.); Фаина 1926, 1937 (grec., u Niemców Kazachstanu pożyczka z ros.); Явуга 1938 (błędnie zapisana postać imienia *Ядвига*, pol. wersji niem. *Hedwig*).

Zarejestrowano 12 imion słowiańskich (ok. 11%). Miały 15 nosicieli, dwie z nich urodziły się w rodzinach niemiecko-rosyjskich.

c) Imiona orientalne

Аида 1921; Аниль 1930 (t-n).

W badanym okresie Niemcy Alma-Aty bardzo rzadko wybierali dla córek imiona orientalne. Mamy tylko dwie takie jednostki (ok. 2%). Imię *Аниль* otrzymała dziewczynka urodzona w rodzinie tatarsko-niemieckiej. Powodem nadania imienia *Аида* nie musiało być jego orientalne pochodzenie, to imię tytułowej bohaterki opery Verdiego, znane w wielu krajach.

d) Imiona podwójne

Алида-Елизавета (*Alida-Elisabeth* 1922); Анна-Мария (*Anna-Maria* 1931); Ильза-Гертруда (*Ilse-Gertrude* 1935); Мелита-Туснельда (*Melitta-Thusnelda* 1939); Нелли-Мери (*Nelli-Mary* 1923); Роза-Мария (*Rosemarie* 1935); Эльвира-Гельга (*Elvira-Helga* 1935).

¹⁹ Niemki o tym imieniu mieszkające w Alma-Acie urodziły się we wskazanym przedziale czasowym.

²⁰ W niem. uznane za pożyczkę z macedońskiego (Nazarov, *Slovar*’).

²¹ Imię greckie, w Kazachstanie częste, odbierane tu jako ros. (Nazarov, *Slovar*’).

Imiona podwójne w badanym okresie jeszcze dość wyraziście zaznaczyły swą obecność, było ich 7 (ok. 7%).

e) Neologizmy imiennicze lat 20. i 30.

Инецца 1934 – kojarzone z Inessą Armand, działaczką międzynarodowego ruchu komunistycznego; *Роза* 1921 – upamiętniające Różę Luxemburg, działaczkę międzynarodowego ruchu robotniczego; *Сталина* 1936 – nadawane na cześć Józefa Stalina.

W ekscerpacie znajdują się trzy imiona mające wydźwięk ideologiczny (ok. 3%). Dodajmy jednak, że wśród imion nadanych Niemkom Ałma-Aty w niesprecyzowanym bliżej okresie, więc może również w latach 20. lub 30., są onimy polecane przez radzieckie kalendarze lat 20.: *Гертруда* – traktowane m.in. jako skrótowiec od wyrażenia *герой труда*; *Жанна* – na cześć Joanny d'Arc i francuskiej komunistki Jeanne Marie Labourbe; *Лора* – traktowane m.in. jako skrótowiec od *Ленин, Октябрьская революция*; *Клара* – na cześć niemieckiej socjalistki i feministki Klary Zetkin; spotyka się także imiona utworzone od nazw roślin: *Лиана* czy *Лилия*.

2.1.6. Imiona Niemców radzieckich. Podsumowanie

W badanym okresie w rodzinach niemieckich wybierano głównie antroponimy typowe dla niemieckich zasobów imienniczych (72% i 78%), także imiona podwójne (po ok. 7%), obce jednoimiennemu systemowi rosyjskiemu. Tak więc typowe onimy niemieckie przekraczają 80% próbek materiałowej²², stanowiąc jej trzon.

Imiona słowiańskie (lub zarejestrowane w postaci słowiańskiej) zajmują ponad 10% zasobu (odpowiednio 13% i 11%). Część z nich nadano dzieciom w rodzinach niemiecko-rosyjskich (3 męskie, 2 żeńskie), część przybrała postać słowiańską pod piórem nieprofesjonalnego rosyjskiego urzędnika, część zaczerpnięto z radzieckich kalendarzy. Z kolei antroponimia orientalna, typowa dla Ałma-Aty, pozostawiła zaledwie ślad w zasobie imion Niemców: po 2 onimy w każdej grupie (ok. 2%). Trzy takie imiona nadano w rodzinach niemiecko-orientalnych. Niemniej dane z lat 20. i 30. wskazują na powolne otwieranie się Niemców na inne społeczności.

²² Stan ten można odnieść do wielu zbiorowości niemieckich w ZSRR, jednak nie do wszystkich. Na przykład Niemcy mieszkający na Kaukazie Północnym już w latach 20. i 30. bardzo rzadko sięgali po imiona czysto niemieckie. Preferowali rosyjskie, zwłaszcza te najbardziej popularne (Šnajder, Ktitorov 2012: 231).

Wśród Niemców zdarzały się także sowietyzmy imiennicze lat 20. i 30. W skromnym ekscerpcie są reprezentowane przez cztery imiona męskie (nadane w rodzinach niemiecko-rosyjskich) i trzy żeńskie. Ich odsetek (ok. 5% i ok. 3% zasobu) nie różni się od stanu przedstawionego w radzieckich kalendarzach lat 20. (Miakiszew 2019: 573–575). Niemcy rosyjscy byli wrogo nastawieni do nowej władzy, słabo reprezentowani w partii i w nomenklaturze partyjno-radzieckiej, więc imiona zabarwione ideologicznie są tu pewnym zaskoczeniem. Trzeba jednak pamiętać, że szeregi entuzjastów nowego systemu wzmacniali niemieccy komuniści szukający w ZSRR schronienia przed represjami ze strony nazistów (Mędelka, Cieszkowski, Sobczak 2017: 215–218). Nasze źródło nie różnicuje Niemców pod tym względem (Nazarov, *Slovar'*).

W latach 20. i 30. radzieckim urzędnikom – wskutek niewłaściwej percepcji – zdarzało się przeinaczać imiona, zwłaszcza te rzadsze (Superanskaâ 2009: 70). Problem ten uwidocznił się w aktach urodzenia Niemców, ich imiona cechowała wariantywność, zwłaszcza fonetyczno-ortograficzna, por. cztery niepoprawne zapisy imienia *Елизавета*: *Елезавета*, *Елезовета*, *Елисавета*, *Елизовета*. Próbką zawiera postaci zniekształcone wskutek błędnego identyfikowania dźwięków przez osoby rosyjskojęzyczne, np.: *Аликс*, *Вальдимар*, *Вячаслав*, *Раберт*, *Фердинант*; *Адолина*, *Герлина*, *Емалия*, *Маргарида*, *Ренада*, *Рузалия*, *Энгебург*, *Филомина*, a także formy bardziej różniące się od pierwowzoru (może z powodu niewłaściwych skojarzeń semantycznych), np.: *Панавентурт*, *Филимина*, *Вольдемер*, *Июля*. Są też błędy ortograficzne i literowe, np.: *Алберт*, *Эйвальт*²³; *Аьина*, *Маргарида*²⁴, *Явига*.

W ekscerpcie odzwierciedliło się także znamienne dla lat 20. i 30., i obserwowane u wielu narodów ZSRR, wpisywanie do ksiąg metrykalnych imion w formie skróconej zamiast pełnej (Suslova, Superanskaâ 1991: 141), np.: *Викий*, *Гендрия*; *Алида*, *Валера*, *Ира*, *Лида*, *Мина*, *Розель*, *Тоня*, *Шаласта*, *Энни*. Zaznacza się też tendencja do zmiany nietypowego imienia, np. nacechowanego etnicznie, por. *Гейнрих* (od 1990 *Андрей*), *Томас* (od 1966 *Тимофей*), *Богдан* (od 1992 *Константин*), *Леонтий* (od 1979 *Леонид*), *Аллан* (od 1948 *Александр*), *Иван-Алфрэд* (od 1991 *Иван*).

Dażenie bolszewików do dechrystianizacji zasobu imion, realizowane m.in. przez przyzwolenie na tworzenie nowych antroponimów czy też na sięganie do innych źródeł niż kalendarze liturgiczne (Bondaletov 2016: 128), w latach 20. i 30. nie wyzwoliło wielkiej inwencji nazewniczej wśród Niemców

²³ Zapis w księgach metrykalnych poprawiono na *Эйвальд* dopiero w 1979 r.

²⁴ W roku 1989 zmieniono zapis na *Маргарита*.

rosyjskich, znanych z przywiązania do własnej kultury i religii, niemniej dokonał się wówczas wyłom w sztywno dotąd przestrzeganej tradycji nadawania dzieciom imion kanonicznych.

2.2. Patronimika

Reformy Aleksandra II z lat 70. XIX w. odebrały dawnym kolonistom prawo prowadzenia biurowości po niemiecku i wprowadziły obowiązek używania *otczestw*. *Otczestwa* tworzone za pomocą rosyjskiego przyrostka *-ович (-owitsch)* (Mędelska, Sobczak 2022: 118). Po rewolucji w związku z powstaniem Autonomicznej Socjalistycznej Radzieckiej Republiki Niemców Powołża Niemcy wrócili do prowadzenia biurowości w języku niemieckim (Mędelska, Cieszkowski, Sobczak 2017: 199–215). W funkcji patronimikum, którego nie było w niemieckim systemie antroponimicznym, używali imienia ojca w formie dopełniacza z przedimkiem *des* bez końcówki *-s*, por. formuły nazewnicze ze wsi Preis (Powołże, 1926 r.): *Haag Johannes des Johann-Peter*, *Safeuer Alexander des Johannes*, *Schneider Johannes des Peter* (Syćalina 2016: 103). Owe osobliwe *otczestwa* odzwierciedliły się także w ówczesnej niemieckojęzycznej prasie i materiałach propagandowych, por. przykład z roku 1935: *der Kulakensohn Delger Woldemar des Karl* czy z 1937: *Anna des Heinrich Grünemeier*. Nierzadko patronimika zapisywano za pomocą inicjałów, np. *Müller K. K. und Brack Ph. Ph.*, pod którymi kryły się raczej *otczestwa* z przyrostkiem *-owitsch* (Cieszkowski 2017: 231, 64, 162). W latach 30. stosowano też formułę niemiecką (imię i nazwisko), np. *Loskauf Rosa* czy *Schreiner Amalia* (Cieszkowski 2017: 198, 231). Formułę tę często poprzedzano radziecką formą tytułarno-adresatywną *Genossen* (pol. *towarzysz*): *Genossen Kaspar Ölenberger* czy *Gen. Bohle Fr.* (Cieszkowski 2017: 190, 212). W gazecie „Nachrichten” z 1941 r. użyto równolegle formuły nazewniczej w dwóch językach: *Ге́йрих Филиппович Гофман*, *Hoffmann Heinrich des Philipp* (Syćalina 2016: 103).

2.3. Nazwiska

Po rewolucji Niemcy usiłowali trwać we własnym kręgu kulturowym, nadal wchodzili w związki małżeńskie między sobą. Zasób ich nazwisk nie powiększał się. W nadwołżańskiej wsi Preis w latach 20. na ok. 1300 mieszkańców przypadały tylko 64 nazwiska: 16 rodzin nosiło nazwisko *Safeuer*, 14 – *Kreismann*, 12 – *Jungblut*, 10 – *Minor*. Powtarzała się większość antroponimów. Jedyne niepowielone nazwiska to: *Weißel*, *Wagner*,

Useldinger, Scholl, Schank, Scharf, Meier, Manus, Leßler, Kester, Keßler, Klein, Dietrich, Berger, Böm, Bierwerth, Baumtrog, Braun i Allerborn (Syćalina 2016: 105–106).

Małżeństwa z przedstawicielami innych narodowości Niemcy radzieccy zaczęli zawierać nieco częściej w późniejszych latach okresu międzywojennego, jednak radykalne zmiany w zakresie małżeństw mieszanych dokonały się dopiero po II wojnie światowej. Były wynikiem deportacji, która doprowadziła do rozproszenia się Niemców radzieckich po całym terytorium ZSRR²⁵ (Smolnikova 1999: 238).

Zakończenie

Postępująca od ok. połowy XIX w. powolna zatrać cech narodowych, odzwierciedlona w nazewnictwie osobowym Niemców rosyjskich, przyspieszyła w latach 20. i 30. Katalizatorem tego procesu było egzekwowanie przez władze trójczłonowego systemu antroponimicznego, uwolnienie kanonu imion spod wpływu Kościoła, nasilenie się kontaktów Niemców z otoczeniem, zawieranie małżeństw mieszanych i sięganie do zasobu antroponimów w języku współmałżonka, w latach 30. także – w obawie przed represjami antyniemieckimi²⁶ – rezygnacja z imion i patronimików zdradzających narodowość niemiecką. Niemal całkowita deetniczacja antroponimii Niemców rosyjskich dokonała się dopiero w powojennym ZSRR.

Literatura

- Bogoslovskaa Z.M., Malkova R.A., Šegolihina Ū.V. (2015): *Ličnye imena kak proâvlenie istoričeskoj pamâti rossijskih nemcev*. „Eżegodnik MAIKRN” № 1, s. 336–347.
- Bondaletov V.D. (2016): *Russkaâ onomastika*. Moskva.
- Bondarenko E.D. (2013): *Sovetskie scenarii imânarečeniâ: dialog s tradiciej*. „Političeskaâ lingvistika” 4(46), s. 166–171.
- Cieszkowski M. (2017): *Sowietyzacja języka Niemców rosyjskich w latach 20. i 30. XX wieku*. T. III: *Wczesny sowiecki język niemiecki (na podstawie prasy, wydawnictw książkowych i materiałów propagandowych wydawanych w Związku Sowieckim)*. Bydgoszcz.
- Delert D. (1924): *Novye imena*. Rostov-na-Donu.
- Denninghaus V. (2004): *Bor’ba za nemeckuâ molodeż: CB Nemsekcij pri CK VLKSM i religioznye molodeżnye formoobrazovaniâ v SSSR (1922–1930 gg.)*. [W:] *Ključevye problemy istorii rossijskih nemcev. Materialy X meždunarodnoj konferencii asociacii issledovatelej istorii i kul’tury rossijskih nemcev*. Red. A.A. German. Moskva, s. 72–85.

²⁵ Wyraźnie wskazują na to drzewa genealogiczne analizowane przez onomastów (zob. m.in. Bogoslovskaa, Malkova, Šegolihina 2015: 337).

²⁶ Zob.: Mędelska, Cieszkowski, Sobczak 2017: 233–255.

- Dziekońska J. (2001): *Antroponimia epoki radzieckiej*. „Studia Wschodniosłowiańskie” 1, s. 207–214.
- Filatov A.N. (1967): *O novyh i staryh obrâdah*. Moskva.
- Istoriâ stanovleniâ organov ZAGS, <<https://zags.midural.ru/article/show/id/216>>, dostęp: 03.05.2021.
- Kurilo O. (2010): *Die Lebenswelt der Russlanddeutschen in den Zeiten des Umbruchs 1917–1991*. Essen.
- Licenberger O. A. (1995): *Lûteranskaâ cerkov' v Saratovskom Povolž'e v gody sovetской vlasti*. [W:] *Rossijskie nemcy na Donu, Kavkaze i Volge. Materialy Russko-Germanskoj naučnoj konferencii, 22–26 sentâbrâ 1994 g.* Red. E.A. Servud. Moskva, s. 275–281.
- Medvedev V.V. (2018): „Sovetizaciâ” *tradicionnoj kul'tury čuvašej v 20–30-e gody XX veka*. „Naučnyj dialog” № 3, s. 186–197.
- Mędelska J., Cieszkowski M., Jankowiak-Rutkowska M. (2017): *Sowietyzacja języka Niemców rosyjskich w latach 20. i 30. XX wieku*. T. I: *Losy Niemców rosyjskich i stan ich języka (do 1941 roku)*. Cz. 1: *Zbiorowość niemiecka na ziemi rosyjskiej (od zarania do początków XX wieku)*. Bydgoszcz.
- Mędelska J., Cieszkowski M., Sobczak M. (2017): *Sowietyzacja języka Niemców rosyjskich w latach 20. i 30. XX wieku*. T. I: *Losy Niemców rosyjskich i stan ich języka (do 1941 roku)*. Cz. 2: *Losy Niemców rosyjskich w latach 20. i 30. XX wieku*. Bydgoszcz.
- Mędelska J., Sobczak M. (2022): *System antroponimiczny Niemców rosyjskich (1763–1917) jako przykład wpływu zmiany otoczenia etniczno-społecznego na stan nazewnictwa osobowego*. „Roczniki Humanistyczne” 70, nr 6, s. 129–145.
- Miakiszew W. (2019): *Sovetskie „Vseobšie nastolnye kalendari” 20-h godov XX veka kak provodniki revolūcii v imânarečienii (mužskoj imeslov)*. „Slavia Orientalis” LXVIII, nr 3, s. 561–580.
- Miakiszew W. (2019): *Sovetskie „Vseobšie nastolnye kalendari” 20-h godov XX veka kak provodniki revolūcii v imânarečienii (ženskij imeslov)*. „Slavia Orientalis” LXIX, nr 3, s. 693–712.
- Nazarov A.I. (1990): *Ličnye imena sovetskikh nemcev (slovar'-spravočnik)*. Alma-Ata.
- Nazarov A.I. (2006): *Tradicionnyje i innovacionnyje elementy v imennike nemcev Almaty*. [W:] *Trudy V konferencii Naučnogo obėdineniâ nemcev Kazahstana, 19–21 oktâbrâ 2005, Almaty*. Red. E.G. Boss. Astana, s. 214–232.
- Nazarov A.I.: *Slovar' ličnyh imen nemcev*. Almaty.
- Nessler A.F. (1929): *Russko-nemeckij slovar'*. Moskva.
- Petrovskij N.A. (2000): *Slovar' russkich ličnyh imen*. Moskva.
- Rut M.E. (2021): *Vokrug otčestva: počti publičističeskie zametki*. „Voprosy onomastiki”. T. 18, № 1, s. 224–236.
- Selišev A.M. (1928): *Âzyk revolūcionnoj epohi. Iz nablūdenij nad russkim âzykom poslednih let (1917–1926)*. Moskva.
- Slovar' ličnyh imen nemcev Almaty*, <<http://imja.name/slovarimennemtsev/lichnye-imena-nemtsev-almaty.shtml>>, dostęp: 05.06.2021.
- Smol'nikova N. (1999): *Braki mežnacional'nye*. [W:] *Nemcy Rossii: enciklopediâ*. Red. V. Karev i in. T. I. Moskva, s. 238.
- Superanskaâ A.V. (2009): *Antroponimiâ v toponimii*. „Voprosy geografii” 132, s. 188–193.
- Superanskaâ A.V. (2010): *Imâ – čerez veka i strany*. Moskva.
- Superanskaâ A.V., Suslova A.V. (2008): *O russkich familiâh*. Sankt-Peterburg.
- Suslova A.V. (1979): *Iz istorii antroponimii sovetskogo perioda (20-e gody)*. [W:] *Vostočnaâ onomastika. Issledovaniâ i materialy*. Red. A.V. Superanskaâ. Moskva, s. 302–316.
- Suslova A.V., Superanskaâ A.V. (1991): *O russkich imenah*. Leningrad.
- Syčalina E.V. (2016): *Oficial'nye i neoficial'nye antroponimy povolžskih nemcev*. [W:] *Itogi razvitiâ âzykovyh variantov povolžskih nemcev v pervoj polovine XX veka*. Red. A.Â. Minor, L.I. Tetûev. Saratov, s. 100–111.
- Šnajder V.G., Ktitorov S.N. (2012): *Nemcy Armavira*. Armavir.

